

مذہبی تعلیم پنجابی زبان راہیں

Abstract:

"Punjabi is the oldest, richest and most spoken language in Pakistan. Majority of people in Punjab speak Punjabi language. Despite being the oldest and richest language of the region, it is not included in education on any level. This is the one of the reasons why literacy rate in Punjab is lower than that of Sindh and KPK. Before the rule of British in Punjab, Punjabi language was used in religious madrasa to teach Tafseer, Hadith and Fiqah. In point of view of religious curriculum most of the Quranic translations were in Punjabi. Translation of Hadith and biography of Holy Prophet was also done in Punjabi. Islamic history was written in the form of Miraj Nama. And devotion to Holy Prophet (SAW) was written in the form of Naat compilations i.e. Tauleed Nama, Noor Nama, Huliya Shareef, Wafat Nama. For Fiqah books like Rooti Adab, Bohal Namaz, Charkha Nama, Talab Nama, Roza Nama, Molvi Nama, Gulzarain and Jindri were written in Punjabi for people to understand easily. Even today in Punjab many Mosque especially in rural area molvi deliver Friday sermon in Punjabi language. Due to which people living in rural area are

more closely associated with Islam as compared to people living in cities. Due to materialism, today's common Punjabi is surrounded by many issues (moral, religious, social, economic, and societal). It is the need of the hour to spread Islamic teachings in Punjabi language so that people can easily follow the teachings in this chaotic era and live an easy life. This will revolutionize the life of a common man as well as it will spread the air of brotherhood and humanity in society. If we become successful in spreading our religious teaching in Punjabi language then very soon we will be among developed nations of the world."

Keywords: *Punjabi, Language, Literacy, Religious, Tafseer, Hadith, Fiqah, Point of View, Curriculum, Quranic Translations*

سیانے آکھدے نیں کہ تعلیم ہر منکھ دا ڈھلا حق اے، علم دا حاصل کرنا اوہدوں ای لائے وند ہووے گا جدوں تعلیم اوس زبان وچ دتی جاوے جیہڑی منکھ دے چار چوہیرے یاں اوس دے گھر وچ بولی جاندی اے۔ اسلام وی حصول علم اُتے بہوں زور دیندا اے۔ نبی پاک ﷺ نے فرمایا:

”اطلبوا العلم من المهد الى اللحد“ (۱)

علم حاصل کرو ماں دی گودی توں قبر دیاں کندھاں تاںیں
دھرم اسلام دی مقدس کتاب قرآن شریف وچ دھرتی اتے منکھی تخلیق بارے لکھیا

اے:

”اسیں انسان نوں پیدا کیتا تے علم سکھایا۔“ (۲)

اک ہور تھاں ربی فرمان توں پتا لگدا اے کہ رب نے ایس دھرتی اتے کسے وی تھاں کوئی اجیہا پیغمبر نہیں گھلایا جو اوس خطے دی مقامی زبان نہ جاندا ہووے۔ اللہ تعالیٰ دا فرمان اے:

”اسیں کوئی ایسا پیغمبر نہیں گھلایا جیہڑا اپنی قوم دی زبان نہ سمجھدا ہووے تے نہ بولدا ہووے تاں جے اوہ پیغمبر اوہناں نوں اللہ دے حکماں نوں کھول کھول کے دے۔“ (۳)

ایس آیت توں ایہہ پرسدھ ہوندا اے کہ تعلیم بھانویں دینی ہووے یاں دنیاوی ایس دا مقامی مادری زبان وچ ہونا تے عام لوکاں تائیں اپڑون دا کم مادری زبان وچ ای ہونا چاہیدا اے، جدوں ایس ربی فرمان دا نفاذ پنجاب دے موجودہ تعلیمی نصاب، تعلیمی نظام تے ذریعہ تعلیم ول ویکھدے آں تاں ایہہ گل نتر کے سامنے آندی اے کہ پنجاب وچ آون والی کسے وی سرکار نے ایس بارے کوئی خاص دھیان نہیں دتا۔ ایس توں پہلاں کہ پنجابی زبان راہیں مذہبی تعلیم بارے گل کریئے تاں ساہنوں ایہہ ویکھنا ہووے گا کہ تعلیم تے زبان دا آپسی تعلق کیہ اے؟ طالب علماں لئی زبان کیہ اہمیت رکھدی اے تے نظام تعلیم وچ کسے زبان دا ذریعہ تعلیم ہوون دی کیہ حیثیت اے؟ ایس سلسلہ وچ ہن تک سرکاری سطح اُتے کیتیاں جاون والیاں کوششاں کیہ نیں؟

زبان کیہ اے؟ ”فیروز اللغات“ دے مطابق:

”زبان کے معنی ہیں بول چال، بات چیت، گفتگو، لسان، محاورہ، بولی، الفاظ یا کلمات جو زبان اور منہ سے نکالے جاتے ہیں۔“ (۴)

ایس وشے اتے خلیل احمد صدیقی اپنے وچاراں دا اظہار انج کردے نیں:

”زبان فکر، خیال، جذبے کے اظہار و ابلاغ کا ذریعہ ہے۔“ (۵)

ڈاکٹر فرمان فتح پوری اپنی لکھت وچ کسے وی زبان دے ہوند وچ آون تے اوس سماج

وچ ایس دی اہمیت انج دسدے نیں:

”زبان دراصل انسان کی سماجی، معاشرتی ضرورتوں کی ایجاد ہے۔ آج بھی

کوئی زبان انہی ضرورتوں کے ماتحت وجود میں آتی ہے۔ سماجی زندگی کے

سہارے ہر زبان اپنی ارتقائی منزلیں طے کرتی ہے۔“ (۶)

ایس توں سٹانکلدا اے کہ زبان تے تعلیم دا آپس وچ گوڑھا تعلق اے۔ زبان تے

استاد مل کے تعلیم دی بنیاد فراہم کردے نیں تے ایس بنیاد راہیں طالب علم اپنیاں تعلیمی منزللاں

تیزی نال طے کردا اے۔ آفتاب حسن ذریعہ تعلیم بارے لکھدے نیں:

”ذریعہ تعلیم نہ صرف یہ کہ طالب علم کے لیے سہولت یا عدم سہولت پیدا کرتا

ہے بلکہ طالب علم پر اس کا اثر بھی بہت پڑتا ہے۔“ (۷)

ایس ویلے پنجاب دے نظام تعلیم دی صورت حال بہوں عجیب اے۔ انگریزی میڈیم، پرائیویٹ تے کچھ سرکاری ادارے انگریزی نوں اہمیت دیندے نیں۔ بہتے سرکاری تعلیمی اداریاں وچ اُردو ذریعہ تعلیم اے۔ اسلامی مدرسے عربی، اُردو یاں مادری زبان (پنجابی وچ نہیں) وچ تعلیم دیندے نیں۔ حالانکہ عملی طور تے کچھ کیڈٹ سکول تے مشنری سکولوں دا کدھرے وی ذریعہ تعلیم نہ تے مکمل طور تے انگریزی اے تے نہ ای اُردو جد کہ پنڈاں دے سکولوں وچ ذریعہ تعلیم پنجابی استعمال کیتا جاندا اے، پراچیری تعلیم دیاں ساریاں کتاباں انگریزی وچ نیں۔ مکدی گل ایہہ کہ کسے وی پدھراتے تعلیم دیوں دا ذریعہ واضح نہیں۔

پنجاب اتے انگریز راج توں پہلاں مدرسیاں وچ قرآن و حدیث، فقہ تے تصوف دی تعلیم پنجابی وچ دتی جاندی سی۔ جس کارن اتھے شرح خواندگی بہت زیادہ سی، فیر مادری زبان وچ تعلیم دیوں تے روک لا دتی گئی تے نصاب نوں نویں سریوں اُردو وچ مرتب کیتا گیا تے انج تعلیم نوں اوکھا بنا دتا گیا۔ پروفیسر محمد سلیم مادری زبان وچ تعلیم دیوں دی اہمیت بیان کردے ہوئے لکھدے نیں:

”مادری زبان کے ذریعے علمی تصورات ذہن کی گرفت میں آتے ہیں۔ جتنی

آسان سے طالب علم مادری زبان میں اظہار مافی الضمیر کر سکتا ہے اتنا

غیر مادری زبان میں نہیں کر سکتا۔“ (۸)

انسانی اظہار دا ذریعہ لفظ نیں تے انسان پہلوں اوہ لفظ سکھدا اے جیہڑے اوہدے ماحول وچ اوہدے ماں باپ تے ساتھی بولدے نیں۔ ابتدائی طور تے جے انسان اوہ زبان وچ تعلیم وی حاصل کرنا شروع کر دیوے تے اوہ چھیتی علم دیاں منزلوں طے کر لیندا اے۔ فیر جدوں اوہدا لفظ بھنڈا وسیع ہوندا اے تاں اوہ دو جیاں زبانوں وی آسانی نال سکھ لیندا اے۔ ایس دے الٹ جے کر سکول وچ اوس نوں اوپری زبان سکھائی جاوے جیہڑی اوہدے واسطے اکای غیر ہووے تے فیر سارا وقت اوس زبان نوں سکھن تے لگے گا تے علمی منزلوں طے کرن دا سلسلہ

ادکھا ہو جاوے گا، کیوں جے اوپری زبان وچ سوچنا، سمجھنا وادھو بھار اے، کوئی بندہ اوپری زبان اُتے کناوی عبور حاصل کر لوے، اوہ اوہدے وچ اپنی مادری زبان وانگوں اظہار دی صلاحیت نہیں کر سکدا۔ ایسے لئی پروفیسر سعید خالد ایس مسئلے اتے اپنے وچارانج دسدے نیں:

”مادری زبان میں علم حاصل کرنے والے طالب علموں میں حقائق بارے نقطہ نظر واضح اور حقیقت پسندانہ ہوتا ہے۔ ان میں تجسس اور اختراع کی صلاحیتیں پروان چڑھتی ہیں اور وہ علمی معاملات کو ذہنی بوجھ کی بجائے ذہنی ضرورت کے طور پر سمجھنے کی کوشش کرتا ہے۔“ (۹)

موجودہ تعلیمی نظام نوں مکھ رکھ کے ایہہ گل ساہنوں منی پوے گی کہ جو سرکاری سرپرستی اج کل اُردو نوں حاصل اے اوہ پنجابی زبان نوں حاصل نہیں۔ سرکاری بلہ شیرمی نہ ملن دے باوجود پنجابی زبان وچ بھرواں ساہت لکھیا جا رہیا اے۔ ایہہ زبان لہجیاں دے فرق نال نہ صرف ایس دھرتی دے مکھ وکھ تھاواں اتے بولی تے سمجھی جاندی اے سگوں ایہہ اکھلارایتھوں دے وسنیک دو جیاں مکاں تک وی لے گئے نیں۔

جدوں اجو کے سے پنجابی راہیں مذہبی تعلیم وی گل کریئے تاں ایہہ گل نتر کے سامنے آندی اے کہ اج وی جنوبی پنجابی وچ محرم دیاں ساریاں مجلساں پنجابی وچ ای پڑھیاں جاندیاں نیں، سگوں ایہہ رنگ اینا مقبول ہو یا اے کہ لگ بھگ سارے پنجاب وچ ایہہ انداز پرچلت ہو گیا اے۔ ایس توں مکھ نوحہ خوانی وی ایسے وچ ہو رہی ہے۔ ایس توں مکھ پرانیاں دھرمی لکھتاں نوں (معراج نامہ، تولد نامہ، اشتر نامہ، چوہر بیڑی نامہ، فقر نامہ، جوگی نامہ، طالب نامہ، پند نامہ، حلیہ شریف، وفات نامہ، روزہ نامہ، مولوی نامہ، گلزاراں جنڈڑی، پوڑی) مڑتوں چھاپیا جا رہیا اے۔ ایہناں صفحاں اتے تحقیقی کم کروایا جا رہیا اے۔ پنڈاں تے شہراں وچ مولوی صاحبان نماز جمعہ دا خطبہ پنجابی زبان وچ دے رہے نیں۔ اسلامی مدرسیاں وچ فقہ دیاں کتاباں (روٹی ادب تے بوبل نماز) پنجابی وچ پڑھایاں جا رہیاں نیں۔ بھوویں کہ ایہناں مدرسیاں دا بہتا نصاب عربی یاں اُردو وچ اے پر سیاق و سباق تے متعلقہ نصاب دی تشریح پنجابی وچ کیتی جاندی اے۔ ہن بہتا زور سیرت نگاری، قرآن دے ترجمے، (منظوم تے نثر وچ)، نعت نگاری، اسلامی تاریخ دے لکھن اتے لایا جا رہیا اے جو ایس گل دا ثبوت اے کہ پنجابی زبان وچ مذہبی تعلیم دیون دی ہر پکھوں

صلاحیت موجود اے۔ کیوں ہے:

- ۱۔ ایہدے وچ ساریاں دھرمی اصطلاحواں دا ترجمہ کیتا گیا اے۔
- ۲۔ ایہہ زبان خٹے دی سب توں وڈی زبان اے، عام فہم تے عام طور تے اک وڈے علاقے وچ بولی تے سمجھی جاندی اے۔
- ۳۔ معاشرتی تے تمدنی حیاتی نال ایہد اگوڑھا تعلق اے۔
- ۴۔ ایس زبان دا شہد بھنڈارا ایناں وسیع اے کہ ایہدے وچ دوسریاں زباناں دیاں فنی تے علمی کتاباں نوں آسانی نال ترجمہ کیتا جاسکدا اے۔
- ۵۔ ایہہ زبان قومی مزاج توں ہم آہنگ اے تے منکھی سوچاں تے جذبیان دی ترجمانی سوہنے ڈھنگ وچ کردی اے۔
- ۶۔ ایس زبان دی اعلیٰ تعلیم دا انتظام موجود اے تے ہر قسم دے تحقیقی موضوعات اتے کم کیتا جاسکدا اے۔

مکدی گل ایہہ کہ پنجابی زبان کسے وی اچ پدھر زبان دے سارے معیاراں اتے پوری اتردی اے ایس لئی جے کر مذہبی تعلیم ایس زبان راہیں دیون دا پر بندھ کر لیا جاوے تاں کوئی اچرج گل نہ ہووے گی۔ کیوں جے ایہہ زبان پڑھن تے پڑھاون والے وڈی روانی نال بولدے، سمجھدے تے لکھدے نیں، اک وسیع ذخیرہ الفاظ ایس کول ہے تے دو جیاں زباناں تو ترجمہ کرن دی طاقت وی ایس اندر اے۔

حوالہ جات:

- ☆ ایسوسی ایٹ پروفیسر (ریٹائرڈ)
- ۱۔ البندی، شیخ علی متقی ابن حسام الدین، کنز العمال، کراچی: دارالاشاعت، ص: ۱۲۵۶
 - ۲۔ قرآن مجید، سورۃ الرحمن، آیت ۳ تا ۴
 - ۳۔ قرآن مجید، سورۃ ابراہیم، آیت ۴
 - ۴۔ فیروز اللغات، فیروز سنز، لاہور، ۱۹۶۸ء، ص: ۶۸۲
 - ۵۔ خلیل احمد صدیقی، زبان کا مطالعہ، قلات، قلات پبلشرز، ۱۹۶۴ء، ص: ۶۳۱
 - ۶۔ فرمان فتح پوری، تدریس اُردو، مکتبہ جامعہ، کراچی، ۱۹۷۲ء، ص: ۳
 - ۷۔ آفتاب حسن، ذریعہ تعلیم اور اصطلاحات، کراچی، شعبہ تصنیف و تالیف، ۱۹۸۲ء، ص: ۱
 - ۸۔ محمد سلیم پروفیسر، چھوٹے بچوں کی تعلیم و تربیت، لاہور، ادارہ تعلیم و تحقیق، پنجاب یونیورسٹی، ۱۹۸۹ء، ص: ۱۶
 - ۹۔ سعید خالد، پروفیسر، پرائمری تعلیم، صوبائی تعلیمی کونسل، کوئٹہ بلوچستان، ۱۹۹۱ء، ص: ۳۲۹

